

KÜLÖNFÉLÉK

Arany János két versének szövegromlásai

1. Aki Arany János verskiadásait a szövegpontosság nézőpontjából is kénytelen vizsgálni (mint jómagam az Arany-versek szavainak szótárba rendezése céljából), sajnálatos következtetésekre kénytelen jutni: ahány kiadás, annyiféle szöveg; némely elírás ismétlődik, mások változnak, egyes kiadásokban eltűnnek, egy későbbiben újra fölbukkannak. Megdöbbentő pontatlanságok, önkényes változtatások. (Vö. BEKE 2012: 190–195.)

Az, hogy Arany János hivatalnokként, tanárként s főként költőként mindig a pontosságra törekedett, aligha kétséges. Jó néhány esetben megfogalmazta, mennyire félti a költői alkotást a változtatástól, romlástól. A maga alkotta szövegre vonatkozóan egy sírfelirattal (Knócz József és László sírverse) kapcsolatban ezt írja a felhasználónak: „Még csak arra kérek figyelmet fordítani, hogy ha a vers fölmetszetik: a metszés pontosan, betűről betűre történjék, mert csak egy accentus vagy comma elhagyása is megzavarhatja s neveltségessé teheti a verset, pedig nem szeretném, hogy nevem alatt valami értelmetlenség álljon.” Szükséges is volt előrelátó figyelmeztetése, mert az egyik hexameterében csak így helyes a szóalak: „*A fáradhatlant fáradtság győzte le végre*” (Arany/1952. VI: 223).

Amikor pedig – már fővárosi szerkesztőként – meglátta Petőfi Az apostol című művének kiadását a Szépirodalmi Figyelőben, felháborodottan fakadt ki a kiadó ellen: „Nem volt joga *köny*-et írni, hol a vers *könny*-et kíván, *emlőj*ét, hol a jambus *emlej*ét követel, [...] *kint* szót használni, hol szebben hangzik a *kinn*, [...] elválasztani, a mit Petőfi összeírt: »éjszak fényével«, »fél isten« stb. Nem volt joga fölcserélni, elhagyni, más helyre rakni Petőfi írásjeleit: a gondolatjelt [...] egyszerű vesszővel, a pontot commával, a felkiáltást ponttal, vagy viszont, váltogatni fel, tetszése szerint és találomra. A kinek ez mindegy, az ne fogjon jeles író művének kiadásához” (Arany/1897: 264–273).

Igazán szívfájdító, hogy ki kell mondanunk: nagy klasszikusunk szövegeinek sorsa igen vizsontagságos mind a mai napig, s kiadásai a pontosság terén fényévnvi távolságban vannak attól, amit a költő a fentiekben megfogalmazott és figyelmeztetésül az utókorra hagyott.

2. Az Arany-kiadások történetét legalaposabban BISZTRAY GYULA dolgozta fel (1959: 23–46). Dolgozatában végigkíséri nagy klasszikusunk kiadásainak rögzös útját attól kezdve, hogy Arany 1864-ben Ráth Mórral szerződött műveinek kiadására. BISZTRAY hangsúlyozza, hogy a korabeli szöveggondozás igen szabadosnak nevezhető, hiszen azon az alapelven nyugodott, hogy a sajtó alá rendező (például Vörösmarty művei esetében Gyulai Pál) „legjobb meggyőződése szerint simítson, javítson” a kéziratot. Itt gyökerezik tehát az Arany-szövegek másfél évszázad alatt bekövetkezett változása, romlása is. Nem is csodálható tehát, hogy nemcsak a haszonelvű kiadóvállalatok lektorai (ha voltak), hanem az alapjában véve gondos munkára törekvő VOINOVICH GÉZA sem tartotta fontos szempontnak a szövegpontosságot még az 1950-es évek elején megjelent és kritikainak nevezett verskiadásában sem. E kötetekről RIGÓ LÁSZLÓ így kénytelen nyilatkozni:

„Arany életművének korszakos jelentőségéhez egyszerűen méltatlanok a sorozat első, a lírát és a verses epikát tartalmazó darabjai” (1970: 123). Igen jellemző PÁSZTOR EMIL kijelentése is: amikor a Toldi-szótár előmunkálatai során nyolc Toldi-szöveget (kéziratot és kiadást) összehasonlított, erre a következtetésre jutott: „A szöveg a felsoroltak egyikében sem teljesen azonos valamelyik másikkal” (ToldiSz. 10).

De igazságtalanság lenne, ha minden szövegromlásért a rengeteg hasznos adatot megmentő VOINOVICH GÉZÁT okolnánk, aki munkája során pontatlanságaival voltaképpen a nagy Gyulai Pál nyomdokait követte. Jelen írásomban két olyan kis mű szövegének az egymást követő kiadásokban előforduló változatait mutatom be, amely verseket VOINOVICH nem ismert, kiadásaiiban nem közölt, tehát ezekben a szövegromlásokat mások idézték elő. Mindkettő Arany levelezésével függ össze, egyik sem igazán jelentős alkotás, de mégis a költői életmű része, és szövegüknek sorsa sajnálatosan hasonló a nagy versekéhez: ezek is viszontagságos „simításokat” vagy igazán szólva önkényes változtatásokat kénytelenek elviselni.

Mindkettő estében megpróbálok alapszöveget megállapítani, s ehhez viszonyítani az egyes kiadásokban föllelhető esetleg indokolható vagy indokolhatatlan változtatásokat. Megjegyzem, hogy e két kis mű a költő életében nem jelent meg, tehát az „ultima manus” elve nem játszhat szerepet. Természetesen indokoltak a helyesírásunk változásából adódó olyan minimális változtatások, mint a *cz, tz* → *c* és a *szsz, lyly* → *ssz, lly*, valamint: *a ki, a mi* → *aki, ami*. Tollhibának tekintem a Lévy-versben az igeikötő helytelen különírását: *meg tett* → *megett*, ennek helyesbítése jogos, mert Arany egyéb verseiben a *meg* igeikötő ilyen hibája nem fordul elő. Ezekon kívül minden változtatás vétség a költői szuverenitás ellen. Láttuk fentebb Arany véleményét: sem az egybeírás-különírás, sem a hangzók időtartama, sem az interpunkció területén nem tűri a változtatást. Ezek figyelembevételével alakítom ki a versek alapszövegét.

3. Az alábbi vers Arany egyik barátjához, Lévy Józsefhez szóló válaszvers, a kiadások Lévy Józsefnek címen közlik. Lévy a kor irodalmi életének közismert alakja volt, ma talán legsikerültebb műve, a Mikes című vers („Egyedül hallgatom tenger mormolását...”) révén ismert. 1852. július 10-én elküldte Aranyhoz első verseskötetét, benne a címzettnek szóló ajánló verssel, amely így kezdődik: „Imhol én munkámat küldöm kegyelmednek, / Az kit én dedíáltam vala kegyelmednek, / Vídulása légyen abban kegyelmednek: / Igaz magyar szível nyujtom kegyelmednek.” Arany már három nap múlva megírta válaszversét, amelyben valamilyen értékelő vélemény helyett inkább Lévy négyes rímű ajánló versének formáját követve válaszolt. Alkalmi művében barátja rajongó tiszteletét a forma átvételével viszonzozza, és verse középpontjába a közelgő látogatást helyezi. Hogy Lévyhoz eljutott ez a válaszvers, az abból bizonyos, hogy a vers végén kért Petőfi-kötetet valóban eljuttatta Aranyhoz. Viszont Lévy levelet is várhatott, hiszen október 13-án így írt: „Mind hiába várom én a te leveledet.” De itt nem esik szó a válaszversről, és Arany erre írott válaszlevelében sem említődik. Arany e versének kézirata az MTA Kézirattárban található.¹ A kézirat szövege a szükséges minimális helyesírási módosítás szerint átírva:

¹ MTA Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, jelzete: K 513/342. A hozzáférést ezúton is köszönöm Tóth Gábor osztályvezető-helyettes úrnak.

Lévay Józsefnek

Vettem poémáid és örültem nagyon,
Mert mivelhogy abban sok szép munka vagyon,
Immár válaszomat tovább nem is hagyom,
Isten, neked Józsim, több erőt is adjon!

Szebbel jobbal ujítsd aztat jövődre:
Látom a tomusnak ez még csak elsője,
Másikát te adhasd mához esztendőre,
Lelki testi hasznot bőven húzz belőle.

De mit gondolál, hogy nekem dedikáltad?
Szarva közt a tölgyét ugyan eltaláltad;
Jobb szívvel ez után sem leszek erántad,
Baksist meg nem adok, hiába is vártad.

Ajánlhattad volna bizony inkább másnak,
Valamely nagy fülű, pohos Mécénásnak,
Aki pártolója magyar Áthénásnak:
Talán megtett volna számadó gulyásnak.

Talám kegyességét megmutatta volna,
Fejelés csizmádat kiváltotta volna,
Nyakadról a *sutort* eloldotta volna,
Hogy nevét hirdesse Baranya és Tolna.

De miért dorgállak? nem tetted vétségből,
Sem hízelkedéssel, mohó nyereségből;
Tetted hozzám való tiszta szívüségből:
Tahát a jó Isten áldjon meg az égből.

Ami pedig nézi a hozzám jövősed:
Kár, nagyon kár, hogy az eddig is elkésett,
Junius holnapra volt határtevésed,
Mikor Kecskeméten gyujtottak sok mécsset.

Immár jó barátom, szavaim meghalljad,
Azoknak értelmét másra se csavarjad,
Se az én szívemet hamisnak ne valljad:
Tiszta vizét annak te fel ne zavarjad.

Azt mondom először: okosabban tennél,
Ha te a *húsz* naphoz *hatot* is még vennél,
Huszonheted napján a hónapnak jönnél,
Szives barátid közt, köztünk megpihennél.

Akkor itten immár lenne vakáció,
 Húzamosb ideig szép rekreáció,
 Akkor ennénk, innánk, kiálnánk: „zsivio!”
 Mert a collegatus jókedvü náció.

Akkor átrándulnánk szomszéd Kecskemétre,
 Losonczi, Obernyik ő lakóhelyére;
 Találnál közöttünk barátságos képre,
 Holnapod is lenne csak mához egy hétre. –

De hogyha érkezel 20–25 közben,
 Fogsz találni minket nyugős examenben,
 Keveset lehetünk veled akkor szemben,
 Nem is mulathatunk osztán, mint különben.

Mert az examentet olymódon ízélik,
 Hogy tartson regveltől a késő estvélig,
 Mit fognál csinálni egymagadban délig?
 Este sem lehetne lakoznunk éjfélíg.

De ha szándéknak nincsen változása,
 S úgy hozza magával dolgaid állása,
 Hogy személyednek nincs Pesten maradása,
 El sem is haladhat az ő indulása:

Akkor vedd eszedbe, el se is tévesszed,
 Hogy a kijövetelt inkább siettedd;
Emil, Fridrik napját úgy te felkeressed;
 Hol a Kalendárjom ir betút, veressed.

Ez napon nyugoszik mindenféle állat,
 Professor is ekkor enyhülést találhat,
 Jó barátaival együtt iszogálhat,
 Űritvén egyszersmind barátságos tálat.

Sőt azt is tehetem hozzá ráadásul:
 Még három egész nap lennék veled társul:
Dániel napjáig mind a tanitástul,
 Mind szabad leszek az examen adástul.

Mert e három napon, a hét első felén,
 Három classis léssen ő próbatételén,
 Numero *egy, kettő, három*, szokott nevéen,
 Többi professorok tanították, nem én.

Ime ezt kívántam adni most elébed,
 Azért dolgaidat fontolóra végyed:
 Azt azonban, Józsi, világért se tégyed,
 Hogy még be se toljad ide tisztos képed!

Mert bizonynal mondom, és ugyan állítom,
 Hogy lészel közöttünk, szivességben, itthon;
 Tiszta szeretettel neked ajtóm nyitom,
 Ha nem jössz, az apád lelkét is megszidom.

De, hogy mulatásunk ne legyen hiános:
Elek napon jönöd még volna tanácsos,
 Szombaton délére sülné lepény, lángos:
 Kit veled megenne híved Arany János.

Következik penégh itten utóírás:
 Tudod-e hogy ki volt *közöttetek* primás?
 Kiért a magyarnak illenék nagy sirás,
 Mert amilyet ő irt, olyat ma nem ir más.

Ha tehát, barátom, kezedre ejtheted,
 Úgy, per sundám bundám, ha szerét teheted:
 Könyvét megszerezve, kérek hogy zsebre tedd,
 A jó isten, és én, megfizetjük neked.

Sőt ha lehetséges kettőt szerezz olyat,
 Azaz egy *kisebbet*, ítem: egy *nagyobbat*
 100z Károly úgy kíván neked, mentül jobbat,
 Ugy hiszem, megérted; nem kell írnom többet. –

E leveled pedig, inkább ma, mint holnap,
 Nyújtsad Váci utcán Goldner fő zsidónak;
 Csipje meg a végét mesteri ollónak;
 S Te hozd ki szülöttjét majdan a posztónak.

A kézirat igen jól olvasható, legfeljebb két helyen a kezdőbetű nagysága nevezhető kétségesnek: *Kalendárjom*, *Váci*; néhol pedig az egybe- vagy különírás lehet kérdéses, pl. *hozzám való*.

Nyomtatásban először Arany László adta ki e verset (Arany /1889: 7). Sajnos, már ebben a kiadásban is találhatók szövegváltoztatások, de a későbbiekhez képest itt van a legkevesebb: *Áthénás* → *Athénás* (7), *Junius*, → *Június* (7), *zsvio* → *zsvió* (8), *adástul* → *adástul* (9); továbbá két egybeírás: *hozzámvaló* (7), *egymagadban* (8). A harmadik egybeírasi változtatásra: *ez után* > *ezután* (7) tipikusan illik Arany fentebb idézett megjegyzése

Petőfi szövegének romlására vonatkozóan: ha a költő különírja az *ez után* kifejezést, akkor az úgy helyes, mert nem 'mostantól kezdve' lehet az értelme, hanem 'ez után az eset, ti. a küldött verskötet után'. Már itt indul el némely keresztnevek kiskapitális betűs ilyen írásmódja: EMIL (9), FRIDRIK (9), DÁNIEL (9), pedig Arany aláhúzása a kéziratban ugyanolyan, mint más közszókban, ahol kurzív szedést kíván, és ráadásul az aláhúzott *Elek* (10) szó itt (és több későbbi kiadásban, pl. Arany /1962: 182; Arany /1981: 197) valamiért nem kap kapitálist, csak kurzívot. Arany László a kézirat *Tahát* szóalakját *Tehát*-ra javítja (7); talán igaza van, mert Arany János más verseiben nem találtam rá példát, de talán még sincs igaza, ugyanis Arany ismerhette a régies szóalakot (vö. TESz. 3: 874). Egyáltalán nem lehetetlen, hogy a költő – a maga magasabb szintjén – igazodik Lévy ajánló versének kissé avított hangneméhez egyes kifejezéseiben is: ilyen a *penégh* (10), a *Talám* (7), valamint a négyes rím szintén emelt színvonalú használatában is.

A VOINOVICH által kiadott ún. kritikai kiadásnak sem az 1. (1951), sem a 6. (1952) kötetében ez a vers nincs benne, mert hiszen kézírata a levelek között lehetett (Arany László is ott közölte), s azok kritikai kiadása VOINOVICH halála után került sorra (lásd e fejezet végén). A rendelkezésemre álló további kiadások között elsőként a Szépirodalmi Könyvkiadó 1962-es kiadásában olvasható a vers (Arany /1962: 179); az 1956. évben még nincs benne. Ebben jelenik meg először némely(!) magánhangzó hosszúságának átírása, megnyújtása a mai szabályok szerint: *ujtsd* → *újtsd* (179); *állitom* → *állítom* (171); *jókedvü* → *jókedvű* (180), *Csipje* → *Csipje* (182); *irnom* → *írnóm* (182) stb. húsz esetben. Akár elfogadjuk a mai helyesíráshoz igazítást, akár nem, van a versnek olyan versszaka, ahol Arany a négyes rímet így alkotta meg: *állitom, itthon, nyitom, megszidom* (20. vsz.). Ha a mai szemmel „javítunk” itt, és csak az *állitom* *i*-jét nyújtjuk meg, akkor Arany szemével nézve (pontosabban: fülével hallva!) elrontottuk a rímet. Arany ugyanis rímeiben számtalan helyen ügyel arra (például ebben a versben két versszakkal lentebb is), hogy a rím magánhangzóinak időtartama is azonos legyen. De vannak e kiadásban fordított irányú, az újabb helyesírással sem indokolható változtatások is: *húzz* → *huzz* (179); *hízkeldéssel* → *hizelkedéssel* (180); *betút* → *betüt* (181). További változtatások: *tiszta szívüségéből* → *tisztaszívüségéből* (180), ebben a rövid *ü* megmarad, nem úgy, mint ebben: *jókedvü* → *jókedvű* (180); *Talám* → *Talán* (5. versszak); *jöss* → *jössz* (181). A „jössz” szóalak biztosan nem lapszus a kéziratban, Arany verseiben többször előfordul így; a *Talám* pedig régies szóalak, vö. TESz. 3: 824. Ebben a kiadásban jelenik meg először a kötőjeles *fő-zsidó* írásmód (182). A Szépirodalmi Könyvkiadó következő, 1967-es kiadásában ugyanezek a változtatások vannak, csak a *betút ü*-je visszakapja eredeti hosszúságát (Arany /1967: 185). Ebben a kiadásban marad le először a 2. versszak *Másikát* szavában az utóbbi *á*-ról a vessző, és ez egyáltalán nem pusztá ékezethiba, mert sérül általa a mondatbeli összefüggés az előző sor *elsője* kifejezéssel. S ami a legsajnálatosabb: ezután szinte az összes későbbi kiadásban (Arany /1981: 194; Arany /2006. 1: 217) így marad, kivétel 1982-ben a Leveleskönyv és 2008-ban a Lektúr-kiadás.

A Szépirodalmi Könyvkiadónál 1975-ben megjelent egy válogatott Arany-verskötet a Magyar Remekírók sorozatban. Ebben majdnem azonosak az előzőben tapasztalható változtatások, de újabbak is megjelennek: az első versszak *abban*-jából *abba* lesz (182), a másodikban pedig itt jelenik meg először a *Szebbel-jobbal* és a *Lelki-testi* kifejezések kötőjeles írásmódja (182), s ezeket más kiadások (pl. Arany /1981: 194); Arany /2006. 1: 217) is átveszik. Ugyanezen kiadónál 1981-ben és 1986-ban megjelent Arany János költői művei című kiadásokban a változtatások szinte azonosak az előzőekben lévőkkel.

Közben megjelent 1982-ben a Gondolat Kiadónál Arany János Leveleskönyve címmel egy válogatás a költő levelezéséből. Ebben a Lévayhoz intézett válaszvers is megtalálható (Arany /1982a: 149), és mivel a közreadónak keze ügyében lehetett az eredeti kézirat, nem vette át automatikusan valamelyik előző kiadás szövegét. Ebből következően azonban ismét egy új, átalakított szövegváltozat jött létre. Egyrészt átvette a fentebb említett, mai helyesírás szerinti magánhangzó időtartam-változtatásokat, másrészt újabb „modernizálásokat” hajtott végre: *collegatus* → *kollegátus* (151); *professorok* → *professzorok* (152); *regveltől* → *reggeltől* (151), (az *estvélig* így maradt!); *hiános* → *hiányos* (152). Tévesen közli a nyolcadik versszak 3. sora élén a *Se* helyett a *De* szót (152), viszont helyreigazítja a költőt, aki *Losonczy* kollégájának nevében pontos *i-t* írt a kéziratban (151). Teljesen érthetetlen, hogy a kézirat *Fridrik* szavát miért változtatja *Friderik*-re (151). Nem fogadja el a *kalendárjom* nagy kezdőbetűjét, de elfogadja a *Váci* szóét. A kézirat szerint különírja a *tiszta szívűségből*-t (150), de azzal ellentétben egybeírja a *hozzámvaló*-t (150). A 11. szakaszban *közöttünk* helyett *közöttük*-öt közöl (151). A *Szebbel jobbal* közé nem kötőjelet tesz (149) (mint több előző kiadás), hanem vesszőt (a kéziratban semmi nincs), viszont a kézirat szerint kötőjel nélkül hozza a *fő zsidó* kifejezést (153).

A további kiadások az említett változtatások újabb és újabb variációi szerint közlik a vers szövegét. Anélkül, hogy ezeket rendszerezni, érdemes rámutatni arra, hogy vannak olyan variációk, amelyeket semmiféle értelmes indokkal, sem a helyesírás modernizálásával, még félreértéssel sem lehet megmagyarázni. Például ilyen e két név esete: *Mécénásnak*, *Áthénásnak*. Arany pontosan így írja őket: az első két magánhangzó hosszúságát jelölve. Ennek ellenére az utóbbi név az összes kiadásban: *Athénás*. Miért jó a *Mécénás*, miért nem jó az *Áthénás*? (Arany /1982a: 150; Arany /2006:217) Az Unikornis Kiadó 1992-es kiadásában viszont egyenlőséget szolgáltat a két névnek: *Mecénást* és *Athénást* ír (Arany /1992: 153). Aztán: Arany a kéziratban egyiket sem húzza alá, tehát nem kíván dőlt szedéssel kiemelést. A Leveleskönyvben és még néhány kiadásban (pl. Arany /1981:195; Arany /2006. 1: 217) az *Athénás* kurzív szedéssel jelenik meg, a *Mécénás* nem. Miért? Továbbá: Arany mindkét névhez hozzáírja a ragot. Ezzel szemben több kiadásban (pl. Arany /1981:195; Arany /2006. 1:217) az *Athénás-nak* kötőjeles írásmód jelenik meg, a *Mécénásnak* szó marad kötőjel nélkül. Miért?

Gondolom, az eddigiek eléggé érzékeltetik a káoszt. Pedig még nincs vége. Hiszen a VOINOVICH GÉZA által az 1950-es évek elején elkezdett akadémiai sorozat a 80-as években eljutott a levelek kiadásához, s ebben (Arany /1982b: 391) ismét ott található a Lévayhoz szóló vers. Az ARANY LÁSZLÓ által, majd a Leveleskönyvben közölt után ez a harmadik olyan közlés, amely feltehetően a kézirat alapján készült. Láttuk, hogy az előző kettő sok helyen eltér a kéziratától is, egymástól is, és azt mondhatjuk, hogy ez a harmadik is eltér a kéziratától is, de az előző kettő egyikével sem azonos. Néhol követi ARANY LÁSZLÓÉ: *ez után* → *ezután* (Arany /1982b: 71); *Áthénás* → *Athénás* (71); *hozzám való* → *hozzámvaló* (71); *Tahát* → *Tehát* (71); *zsvio* → *zsvió* (72). Máshol (11. vsz.) a Leveleskönyv hibáját ismétli: *közöttünk* → *közöttük* (72). De néhol a magánhangzók helyesírását is javítja: *fülü* → *fülü* (71); *tanították* → *tanították* (73); *ir* → *ír* (73); *sírás* → *sírás* (73). Sőt vannak új „megoldásai” is: Az *Emil*, *Fridrik* (72) nem kap kurzív szedést, pedig a kéziratban aláhúzta a költő. Viszont az utolsó versszakban az „E levelet pedig, inkább ma, mint holnap,” sort úgy módosítja, hogy a *pedig* szó vesszője után beszűr egy gondolatjelet is: „E levelet pedig, – inkább...” (74). De a legmegdöbbentőbb talán mégis az, hogy bár a kézirathoz híven (és egy

kritikai kiadáshoz illően) közli eleinte a költő régies helyesírását, pl. *vakáció; rekreáció* (72), de mintha a végére belefáradna, az utolsó versszakban ezt látjuk: *Vácsi* helyett: *Váci*, *utczán* helyett: *utcán!* (74).

Különösen annak fényében sajnálatos ez, hogy ugyane kötetben megtalálható az alább tárgyalandó vers szövege is, mégpedig teljesen híven ahhoz, ahogyan azt először ARANY LÁSZLÓ közölte. Így is lehet.

4. A Levél Szemere Miklósnak című alábbi verset elsőként ARANY LÁSZLÓ közölte abban a kiadásban, amelyben a Lévainak szóló vers is található. (A későbbi kiadásokban a cím a „levél” szó nélkül szerepel.) Nyilvánvaló, hogy a költő fia annak idején ott találta apja és Szemere levelezésében. VOINOVICH a Lévai-versnél már említett ok miatt nem találkozhatt a kézirattal. Tóth Gábor igazgatóhelyettes úr szíves közléséből pedig tudom, hogy nincs meg a vers kézírata az MTA Kézirattárában lévő levelek között, így e versike alapszövegétül alighanem ARANY LÁSZLÓ közlését kell elfogadnunk az előző versnél említett természetes helyesírási változtatásokkal.

(Levél) Szemere Miklósnak

Barátom Szemere de genere Huba,
Hallom, hogy Pesten ülsz egy hitvány oduba;
Kőrösre is talán eljössz rándevuba,
Hol nem sok köpeny van, de annál több suba.

Jöjj édes barátom, készen vár a szoba,
Doktorral, borbélyal ne légy már alkuba;
Beteg orrod dugd el kicsávázott.....
Ugy nem árt a szél, mely ered Moszkauba.

Jövel édes társam! sül immár egy tuba,
Melyet Lackó fiam hizlalt a hijuba;
Itt van Mentovics is, majd betesz a zu-ba,
És Szilágyi Sándor, ez a felnőtt buba.

Itt van még Losonczi, velünk egy szapuba,
Pegazusnak ő is nektárt tölt váluba;
Nosza hát egy verset mondjon impromptuba,
De ne legyen benne nyomtatási – *huba*. *

Kár, hogy Tompa Miska nincs e koszoruba,
Hanem otthon kuttog Hamván a hamuba,
Majd anekdotázna, mert ő nála sub A,
B, C, ezer is van készen a batyuba.

No hadd gyönyörködjék otthon a két lúba,
Melyen Csízbe rándul vagy Lénártfaluba;

Találjon örömet fiába Gézuba,
És annak dajkája: telibél Erzsuba.

Mi pedig barátom töltsünk a szaruba,
Nem vagyunk professor olyan de – Poruba;
Inkább a beszédet vigyük át te s tu-ba,
Soká élj Szemere, mint nagyapád Huba.

* Szemere Miklósnak, nehezen olvasható írása miatt, örök baja volt a sajtóhibákkal. Egyszer az is megesett rajta, hogy sajtóhibáinak címét így szedték: Nyomatási hubák. (Arany László megjegyzése.)

A fenti szöveget kilenc későbbi kiadásban közölttel vettem össze, s az eredmény ugyanolyan lehangoló, mint a Lévaýnak írott vers esetében. A változtatások közül néhány indokolható a mai helyesíráshoz közelítés szempontjával: *ő nála > őnála; professor > professzor*.

Mindegyikben van egyetlen pozitívum: a közlések egyike sem változtatja meg az első versszak „eljősz” kifejezését (szemben a Lévaý-versnél tapasztaltakkal). De szinte mindegyik átírja a *Jőjj-t Jőjj-re*. (Arany /1962: 316; Arany /1981: 330; Arany /1986: 330) Vajon miért? Teljesen érthetetlen, hogy a 2. versszak 4. sora elején az *Ugy nem*-et minden kiadás hibásnak tartja (vagy inkább nem egészen érti?), s átírja *Ugysem*-re (némelyik különírva: Arany /1962: 316; Arany /2006. 1: 357), holott itt az előző sorban olvasható cselekvés megtörténéseire célozva („Beteg orrod dugd el”) szervesen folytatódik a mondat: „Ugy nem árt a szél” stb. (Arany a kipontozással valószínűleg az illetlennek tartott „lyukba” szót jelölte.) Itt a megváltoztatott *Ugysem* azt eredményezi, hogy ez a sor függetlenedik az előző sor mondanivalójától, s ez így a téves értelmezésből eredő szövegrontás. Ugyancsak félreértés az alapja az összes későbbi közlés legsúlyosabb hibájának: a 6. versszak elején a „No hadd gyönyörködjék” kifejezést valamennyien (Arany /1981: 331; Arany /2006. 1: 358) átírják így: „Ne hadd gyönyörködjék” ami Arany szövegének durva meghamisítása, a költőre nézve egyenesen sértő cselekedet, hiszen ilyet ő nem írhatott, ilyen a magyar nyelvben nincs. A ráhagyást kifejező *No*-ból tiltó *Ne* lesz – és magyartalan mondat. Harmadik – szintén érdemleges – közlési hibaként azt említhetjük, amely az ARANY LÁSZLÓ által megcsillagozott kifejezés megváltoztatása. Látszólag csupán egy gondolatjel fölcserélése kötőjellel: „nyomatási – *huba*” helyett: *nyomatási-huba* (Arany /1981: 331; Arany /2006. 1: 358). Az a tény, hogy a legtöbb későbbi közlés nem ismétli meg ARANY LÁSZLÓ jegyzetét (amely pedig lényeges adatot közöl), arra mutathat, hogy talán nem is ebből a közlésből vették a szöveget. A jegyzetből ugyanis világossá válik, hogy a kérdéses kifejezés nem véletlenül kötőjellel írott szóösszetétel, nem is szójáték, hanem a gondolatjel által szándékos, konkrét célzás a címzett közismerten nehezen olvasható írásmódjára s az ebből eredő valahol kinyomatott „nyomatási hubák” kifejezésre, amelyről föltehetően nemcsak Arany és Szemere, hanem mások is tudtak. Itt jegyzem meg, hogy az általam vizsgált kiadások közül csak az Osiris Kiadó 2006-os kiadása közöl Arany e verseihez jegyzeteket (Arany /2006. 1: 1079–1176), s ott megadja a verssel kapcsolatban a közölt szöveg pontos forrását is, mégpedig ugyanazt, amely írásom e részének elején olvasható. Érthetetlen ugyanakkor, hogy ARANY LÁSZLÓ jegyzetét figyelmen kívül hagyva a fentebb említett

három szövegváltoztatást és az alábbi kisebb súlyú torzításokat is végrehajtja. Mert az előbbieket súlyához képest az itt következő többi, a kiadásokban rendszeresen ismétlődő változtatás már szinte alig érdemel szót, ugyanakkor az önkényes változtatgatások sajnálatosan tipikus példája. Ilyenek: *Csízbe* → *Csizbe* (Arany /1962: 317; Arany /1975: 379); *Lénártfaluba* → *Lénárdfaluba* (Arany /1962: 317; Arany /1975: 379); *lúba* → *luba* (Arany /1962: 317; Arany /1975: 379); *fiába* → *fiába*. (Arany /1962: 317; Arany /1975: 379). Igen érdekes, hogy az ARANY LÁSZLÓ közlésében lévő *impromptuba* szót (4. versszak) néhány kiadás (Arany /1962: 316; Arany /1981: 331; Arany /2006. 1: 358) ugyanígy közli, néhány pedig (pl. Arany /1962: 316) az *impromptuba* alakot használja. (Vajon a költő hogyan írta a kéziratban? Az Osiris-kiadás jegyzete (Arany /2006. 1: 1115) elfogadhatóan indokolja a *p* nélküli írásmódot a rímhívó szóval.)

5. Némelyik kiadás jegyzeteiben szó esik a közölt versszövegek forrásairól. Sajnálatos, hogy e megjegyzések finoman szólva nem felelnek meg a valóságnak. A Szépirodalmi Könyvkiadónál 1981-ben megjelent kiadás forrásként a kritikai kiadást és „ahol szükséges volt” a kéziratokat jelöli meg (Arany /1981. 1: 503). Az itt tárgyalt két vers esetében a kritikai kiadás aligha jöhet szóba, mert abban nem jelentek meg; a Lévy-vers itt közölt szövege egészen más, mint a kéziraté; a Szemere-versnek pedig aligha van meg a kézírata. Az Osiris Kiadó 2006-os kiadásában a LÉVAY-vers jegyzetében (Arany /2006. 1: 1098) ez áll: „A szöveget a következő kiadás alapján közöljük: Arany–Sáfrán 1982. 149–153.” Hogy itt mit jelent az „alján” kifejezés, az kérdéses, de az biztos, hogy egyáltalán nem pontos követést jelent, mert 20 eltérés van a két szöveg között. Azonban ezek egy része a közlés javára válik, mert nem követi a Leveleskönyv fentebb részletezett indokolhatatlan változtatásait, tehát közelebb áll a kézírathoz.

Tanulság a fentiekből, hogy méltatlan Arany Jánoshoz az, ami versszövegeivel eddig történt. Az eddigiek, sajnos, kényszerű kritikai elmarasztalások. Arany egyik leveléből idézem: „Kritika = igazságszolgáltatás, erről pedig tudjuk, hogy sánta lábon jár, elkésik, de azért végkép el nem marad.” Remélhetőleg a kritika után valóban következik Aranynak az igazságszolgáltatás. Előttünk áll a feladat: pontos kritikai kiadással helyreállítani szövegeit.

Kulcsszók: Arany János, szövegpontosság, kritikai kiadás, kiadói felületesség, 200. évforduló.

Hivatkozott irodalom

- Arany János /1889. Arany János hátrahagyott iratai és levelezése 4. Arany János levelezése író-barátaival 2. Szerk. ARANY LÁSZLÓ. Ráth Mór, Budapest.
- Arany János /1897. Arany János hátrahagyott prózai dolgozatai. In: ARANY LÁSZLÓ szerk., *Arany János összes munkái* 2. Ráth Mór, Budapest.
- Arany János /1952. *Arany János összes művei VI. Zsengék. Töredékek. Rögtönzések.* Sajtó alá rendezte: VOINOVICH GÉZA. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Arany János /1956. *Arany János összes művei* 1–3. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Arany János /1962. *Arany János összes művei* 1–3. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Arany János /1967. *Arany János összes művei* 1–3. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Arany János /1975. *Arany János válogatott művei* 1–3. Magyar Remekírók. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

- Arany János /1981. *Arany János költői művei* 1–3. Nagy Klasszikusok. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Arany János /1982a. *Arany János leveleskönyve*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Arany János/1982b. *Arany János összes művei XVI. Levelezés II. Arany János levelezése (1852–56)*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Arany János /1986. *Arany János költői művei* 1–3. Nagy Klasszikusok. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Arany János /1992. *Arany János összes költeményei* 1. Unikornis Kiadó, Budapest.
- Arany János /2006. *Arany János összes költeményei* 1–2. Osiris Klasszikusok. Osiris Kiadó, Budapest.
- Arany János /2008. *Arany János összes művei*. Lektűr Könyvkiadó, Budapest.
- BEKE JÓZSEF 2012. „Sandaló” Arany-szövegek. *Holmi* 24: 190–195.
- BISZTRAY GYULA 1959. Az Arany János-kiadások rostája (1883–1958). *Magyar Könyvszemle* 75: 23–46.
- RIGÓ LÁSZLÓ 1970. Az Arany kritikai kiadás XI–XII. kötete. *Irodalomtörténeti Közlemények* 74: 111–123.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* 1–3. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967–1976.
- ToldiSz. = PÁSZTOR EMIL, *Toldi-szótár. Arany János Toldijának szókészlete*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1986.

Text corruption in two poems by János Arany

János Arany (1817–1882) was famous for his accuracy as a poet, as an editor, and as a teacher alike. He reproved the publisher of a poem by his friend Petőfi on account of the textual changes that had been made in that poem. Unfortunately, the countless publications of his own poems also carry numerous mistakes. The present paper investigates the corruption of two of his lesser-known poems in their various editions. It turns out that publishers and editors often made gratuitous and even seriously misleading changes. It is to be regretted that two hundred years after he was born, János Arany's poems are still not collected in a really accurate critical edition.

Keywords: János Arany, text accuracy, critical edition, editors' dereliction, 200th anniversary.

BEKE JÓZSEF

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Király Lajos 80 éves

Király Lajos Göllében született, de féléves korától Büssüben nevelkedett, szülőfalujának ezt, a Göllével szomszédos települést tekinti. Egyetemi tanulmányait Budapesten az ELTE-n Benkő Loránd tanítványaként végezte, 1959-ben szerzett magyar–történelem szakos diplomát. Mestere hatására az érdeklődése már egyetemistaként a magyar nyelv-járások felé fordult. Diplomája megszerzése után visszatért Somogyországba, egy évvel később pedig a pályatárssal és jó baráttal, a „másik”, azaz BALOGH LAJOSSzal közösen

DOI: 10.18349/MagyarNyelv.2016.4.495